

PETER VAN GESTEL

Winterijs

*Bekroond met Gouden Griffel, Woutertje Pieterse Prijs
en Nienke van Hichtum Prijs*

DE FONTEIN

Peter van Gestel
WINTERIJS

www.defonteinkinderboeken.nl

Achtste druk, 2015

© 2001 Peter van Gestel

Voor deze uitgave:

© 2010 Uitgeverij De Fontein, Baarn

Omslagontwerp: Zeno, Amsterdam

Grafische verzorging: Hans Gordijn, Baarn

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 261 3791 4

NUR 283, 284

de zomer zonder wolken en regen

Het is hartje zomer. Vandaag zijn pappa en ik thuisgekomen in Amsterdam. Mieren in de keuken, vlooien in de bedden en ons enige plantje heeft nu gele bladeren.

Op de kalender zie je het plaatje van de drie mussen bij een bloempot. Boven het plaatje staat: *Maart* 1947.

Het is al lang geen maart meer.

Ik zal tegen tante Fie zeggen dat ze de drie mussen niet mag wegscheuren. Voor pappa hoef ik niet bang te zijn – die bemoeit zich niet met kalenders. En ik heb geen kalender nodig. Het zit allemaal in mijn kop. Vandaag is het zondag drie augustus, de vogels kwetteren in de bomen.

Vier maanden hebben mijn vader en ik in Apeldoorn gewoond.

Bij een oeroude weduwenaar.

In een huis waar het ook lekt als het niet regent.

De weduwenaar liet zich niet vaak zien. Hij schrok zich halfdood als hij mij in de gang tegenkwam. Soms zat ie eindelijk lang op de plee. Zelfs in de tuin kon ik zijn gerochel horen. Als een plee bezet is, moet ik altijd ontzettend nodig plassen. Af en toe deed ik het bijna in mijn broek in dat verrekte huis in Apeldoorn.

Omdat het er stonk naar zure melk, meed ik de keuken als de pest. Mijn vader mocht er pas na zessen ons potje koken. De weduwenaar at er om twaalf uur 's middags een warme maaltijd. In zijn dooie eentje. Ik gluurde een keer vanuit de tuin naar binnen en zag dat hij zijn bord aflikte. Toen hij mij in de gaten kreeg, verborg hij zijn hoofd achter het bord. Hij dacht natuurlijk: als ik dat ventje niet zie, ziet dat ventje mij niet.

Mijn vader en ik sliepen samen in een tweepersoonsbed

dat nogal piepte. We verdronken half in de zachte matras. Wanneer ik niet kon slapen, ging ik van mijn ene zij op mijn andere liggen. Mijn vader werd meestal wakker van mijn gedraai. Als ik dan naar zijn gemopper luisterde, sukkelde ik in slaap.

In Apeldoorn heb je ook scholen. Dat was een tegenval-ler. Ik moest in een klas gaan zitten waar ik me heel erg iemand van buiten voelde. De boerenpummels in de gangen en het klaslokaal lieten me al die eindeloos lange schooldagen met rust. Ze trokken niet aan mijn haren, spogen niet in mijn gezicht en staken niet stiekem een poot uit, zodat ik een rotsmak kon maken – het kwam domweg niet in hun kop op.

Van al dat brave gedoe werd ik knap sacherijnig.

Ook de juf lette nooit op me. De eerste dag dacht ik dat ze een grappig gezicht naar me trok, maar een tel later trok ze hetzelfde gezicht, het was gewoon een tic, daar had ik niets aan. Nadat ik een keer luid en mooi uit het leesboekje had voorgelezen, zei ze: ‘Zeg, wat stel jij je aan – dat doen we hier niet hoor.’

En het werd warmer en warmer.

De koude winter leek eindeloos lang geleden. Is ie er ooit wel geweest? vroeg ik me af.

Mijn vader werkte vier maanden in Apeldoorn als sociaal werker op een kartonnagefabriek. Daar maken ze dozen en doosjes van karton. Hij troostte meisjes die aan hun haren waren getrokken, in hun billen waren geknepen of grienden om niets – mijn vader moet eigenlijk zelf getroost worden, maar ik weet niet hoe dat gaat. Hij miste Amsterdam, ik ook.

Op een goeie dag werd mijn vader ontslagen. Hij kwam iedere dag te laat op de fabriek en ging iedere dag te vroeg weg. Dat was, zoals hij zei, niet in de smaak gevallen.

We zijn nu terug in Amsterdam en scharrelen door ons eigen huis.

Ik heb vakantie.

Over enkele weken ga ik weer naar mijn oude school. In

de klas zullen ze me als vanouds aan mijn haren trekken en de meester zal me geen aansteller vinden als ik voorlees.

In huis is het nog niet knus. Waar ik ook blaas, overal vliegt het stof weg. De asbakken zijn akelig leeg. Alleen in de keuken liggen een paar piepkleine peuken op het aanrecht.

't Is en blijft een sloddervos, die vader van mij.

Ik wil niet dat hij weer een baantje ver van huis vindt. Ik wil in Amsterdam blijven. Ik wil niet bij tante Fie in de kost. Bij tante Fie krijg ik spruitjes of bloemkool te eten en moet ik me iedere ochtend suf zoeken naar mijn washandje en tandenborstel, 's avonds mag de radio niet aan, omdat tante Fie 's avonds altijd hoofdpijn heeft. Van mijn vader mag de radio 's avonds ook niet aan, maar dat lap ik aan mijn laars.

Het is de heetste zomer die ik ooit heb meegemaakt.

Dat zegt niet veel, want ik ben pas tien jaar.

Ik sta bij het raam en kijk naar de achterkant van de Weteringschanshuizen – de tuintjes aan het grachtwater zien er goor en rommelig uit.

Mijn vader doet een middagdutje.

Op het dek van een kolenschuit huppelt een jongen van een jaar of zes in het rond, hij draagt een hoed van stro waarop twee rooie bloemen zitten – straks zal zijn moeder haar hoed van stro missen en uit het raam roepen dat hij als de wiedeweerga thuis moet komen.

Ik vraag me af: kijken tante Jos en Bet in de achterkamer van hun huis ook naar dat jongetje? Doordat de tuin in de schaduw ligt en een dunne boom met bladeren in de weg staat, kan ik de kamer nauwelijks zien.

Ik denk aan de lange koude winter.

In het trapportaal vond ik tussen allerlei andere post de brief van Zwaan. Op de envelop staat: *Voor de Jongheer Thomas Vrij*. En de brief begint met: *Lieve Thomas*. Ik heb hem twintig keer gelezen. Zwaan is met de boot naar Amerika gegaan – hij woont nu in Brooklyn, een buurt in New York.

mijn verhaal

Ik wil mijn verhaal vertellen – het verhaal van Zwaan en mij en van Bet en mij en van de kou en het winterijs in Amsterdam en van de dooi die aan alles een einde maakte. Hoe begin je een verhaal? En aan wie kun je het kwijt?

een vreemde jongen in de klas

Ik begin maar met iets. Meer dan anderhalf jaar geleden stierf mijn moeder – om precies te zijn: op tweede kerstdag vijfenveertig, niet lang na de oorlog dus. Toen het een jaar later weer kerst was, deden we er niets aan, geen boom of zo en als ze zongen in de klas, zong ik niet mee, geen mens die het merkte.

De eerste weken na de begrafenis dwaalde mijn vader iedere nacht door de stad. Hij was er dan zeker van dat ik rustig lag te slapen. Niks van waar, ik was wakker met mijn ogen potdicht. Hij deed wel meer idiote dingen, hij zette bijvoorbeeld een ketel zonder water op het brandende gas of hij sprak tegen de bevroren kraan, wat niet hielp, ik stompte op die rotkraan en dat hielp ook niet. Mijn vader liet alles aanbranden en tuurde soms heel lang naar zijn schoenen.

Tante Fie kwam me halen.

‘Het wordt tijd dat je je voeten gaat wassen, knul,’ zei ze. ‘Je komt een weekje of wat bij ons wonen.’

‘En pappa dan?’ vroeg ik.

‘We houden een oogje in het zeil,’ zei tante Fie, ‘reken maar.’

Ze weet niks van jongens zoals ik. Op straat moest ik haar een handje geven, echt waar. Ik liep mooi voor gek. Twee weken bleef ik in het huis van tante Fie. Toen bracht ze me terug naar mijn huis op de Lijnbaansgracht. Mijn vader had zich geschoren en ik was blij dat hij me niet vergeten was.

Toen mijn moeder werd begraven, was het nog vakantie. Mijn vader had niets in de kranten laten zetten. Daardoor wisten ze op school van niets. Ik liet het maar zo. Wanneer

ze me in de gang een stomp gaven of een toffeepapiertje op de achterkant van mijn jas plakten, riep ik: ‘Dat zeg ik tegen mijn moeder.’

De lagere school waarop ik zit, staat in de Voormalige Stadstimmertuin. Dat is niet ver van de Amstel, maar als je uit het raam kijkt, kun je het water van de Amstel niet zien. Om bij de school te komen, moet je eerst een poort onderdoor gaan.

Het is een akelig gebouw.

Altijd vergeet ik waar ik mijn jas heb gehangen. Als het pas drie uur is, denk ik vaak: het is vast al vier uur.

Een half jaar na de dood van mijn moeder ging ik over van de derde naar de vierde klas. Op de eerste schooldag na de grote vakantie moest ik naar een ander lokaal. Het was iets groter dan het vorige, maar de banken waren er net zo krap. Daan Vrolijk zat nog altijd veel te dicht naast me. Zoals gewoonlijk stonk hij naar teer – als hij boerde, rook ik havermoutpap.

Voor de klas stond een lange man.

Eindelijk hadden we een meester. We keken vol verwachting naar hem. Van de juf waren we de eerste drie jaar stapeldol geworden. Veel te oud was ze. Als je te vroeg naar haar zin een bladzijde van het leesboek omsloeg, riep ze je naar haar tafel en gaf ze je met een liniaal tien meppen op je uitgestoken rechterhand, de klas telde mee. En de hele dag snauwde ze van ruggen recht, armen over elkaar en niet schuifelen.

‘Ik ben meester Kollewijn,’ zei de man. ‘Jullie gaan nu allemaal om de beurt je naam noemen. We beginnen links vooraan en we eindigen rechts achteraan.’

Alleen Daan Vrolijk zei zijn naam voor zijn beurt. Daar werd de meester niet kwaad om. Toen we net klaar waren met het noemen van onze naam, zwaaide de deur open.

Een totaal onbekende jongen kwam het lokaal binnen.

We keken allemaal naar hem. Het was doodstil in de klas.

Wat moest die gozer hier?

‘Wie ben jij, vent?’ vroeg de meester.

De jongen hield een tas tegen zijn buik gedrukt en had zo’n zwart jasje aan dat eigenlijk alleen door ouwe kerels wordt gedragen. In zijn donkere haar zaten wat slome krullen, al te lang was hij niet, waarschijnlijk moest hij in een van de derde klassen zijn.

‘Ik ben Piet Zwaan, meneer,’ zei de jongen. ‘Ik ben vandaag voor het eerst hier op school.’

‘Ja ja,’ zei de meester, ‘ik heb het gehoord van de bovenmeester. Neem daar maar plaats – in de achterste bank links. Dit is de eerste en de laatste keer dat je te laat bent gekomen.’

Terwijl Piet Zwaan in de lege bank schoof en griezelig braaf een schrift uit zijn tas haalde, lette hij niet op ons, wij letten wel op hem.

‘Een sijsje,’ zei Ollie Wildeman achter mij.

Ik knikte heftig van ja.

Ollie Wildeman is al twee keer blijven zitten, iedereen is doodsbang voor hem, want hij is groot en timmert er ontzettend gauw op los.

Op een regenachtige dag in oktober sprak ik voor het eerst met Piet Zwaan. Na viereen stond hij doodstil tussen de lege banken in een ander klaslokaal. Doordat de deur open was, kon ik hem zien. Toen hij mij zag, krabbelde hij verlegen op zijn kop en grinnikte. Ik had hem betrappt en dat zou hij weten. Met stoere stappen liep ik op hem af.

‘Wat doe je hier?’ vroeg ik. ‘Dit is je klas niet.’

‘Weet je,’ zei hij, ‘dat dit vroeger het Joods Lyceum was?’

‘Nee,’ zei ik.

‘Na de oorlog hebben ze het gebouw ingepikt.’

‘Waarom?’ vroeg ik.

‘Het stond leeg. Weet je nergens iets van, Tommie?’

‘Mijn vader noemt me Thomas,’ zei ik.

de winter van de harde sneeuw

Half februari. De oorlog was al bijna twee jaar voorbij. Mijn vader had geen werk, de winter was ijzig koud en alle grachten waren bevroren. De dikke laag sneeuw op het ijs was hard en grauwwit. Doordat ik vaak viel, zaten er altijd bloedkorsten op mijn knieën.

Dinsdagmorgen. De grote kachel gloeide en de meester had zijn jasje uitgetrokken. Hij leunde met zijn handen in zijn zakken tegen het schoolbord, een sigaret bungelde in zijn mondhoek. Ik rilde van de voorpret, want nu kwam er een mooi verhaal.

De meester is een flinke vent voor zijn leeftijd.

Om de haverklap kamt hij zijn grijze haren met het kammetje dat de hele dag uit zijn borstzakje steekt. Hij kan ook knap nijdig worden, dan deelt hij links en rechts rake klappen uit. Na schooltijd slingert hij in de gymzaal aan de ringen of doet met strakke benen oefeningen op de bok.

De meester vroeg: 'Wie kan me iets over de Eerste Wereldoorlog vertellen?'

Piet Zwaan stak zijn vinger op. Hij wist echt alles, je werd er stapelgek van.

'Toen waren wij neutraal,' zei Piet Zwaan. 'We vochten niet mee en de Duitsers verloren toen ook.'

'Je moet met twee woorden spreken, vent,' zei de meester. 'Verbeeld je alsjeblieft niks – als je niet oppast heb je al voor je vijftiende een snor en spataderen.'

'Ik zal eraan denken, meester,' zei Piet Zwaan.

De meester kneep één oog dicht. 'Dat toontje van jou bevat me niet,' zei hij.

We keken allemaal naar Piet Zwaan. Wanneer de meester nu niet met een mooi verhaal kwam, maar wilde dat

we rekensommen gingen maken, was het Piet Zwaan zijn schuld.

‘Kijk,’ zei de meester, ‘ik zat toen in dienst, ik was Jan Kordaat, de mooiste tijd van mijn leven, je had de hele dag plezier, ook als je door de modder moest kruipen.’

Liesje Overwater stak haar vinger op.

‘Hebt u moffen neergeschoten, meester?’ vroeg ze.

‘Wij waren neutraal,’ zei de meester kalm. ‘Dat vertelde meneer Zwaan ons toch maar netjes. Dag in dag uit moesten we paraat zijn, dat wel, dus iedere ochtend poetste je al je knopen en de loop van je geweer, maar die rotmoffen zetten geen poot in ons land, ik had ze zonder pardon neergeknald.’

De meester pakte de aanwijsstok, stapte naar voren en deed net of hij een geweer op ons richtte.

‘Pang pang pang,’ zei hij rap achter elkaar.

We schaterden het uit.

‘Jongens,’ zei de meester toen we tot rust waren gekomen, ‘als soldaat leerde ik ons mooie landje uit en te na kennen. We peddelden door duin en dal, geweer en ransel gezellig op de rug. Het zonnetje scheen. De boerenmeisjes zwaaiden naar ons. We stapten af en gaven zo’n fris heerlijk blond meisje een Kwattareep, kregen we een zoentje op onze wang. Ze roken naar karnemelk en boterballetjes. Met de allerliefste ben ik getrouwd, ze zit nu thuis en stopt mijn sokken.’

We zuchtten allemaal.

‘Ik plukte bramen voor haar, we kenden elkaars naam nog niet eens. Ik duwde voorzichtig een braam in haar mond, ze sloot haar ogen en kreeg een blosje op haar wangen –’

Hij hield nu op met vertellen, muisstil was het in de klas.

Ik deed mijn ogen dicht en dacht aan Liesje Overwater. Zou ik ooit een braam in haar mond mogen duwen?

‘Het was oppassen geblazen,’ ging de meester verder, ‘dat je geen rooie vlekken op je uniform kreeg, want dan zwaaide er wat, moest je tien mud piepers jassen.’

De bovenmeester stapte de klas binnen. Hij keek naar de meester en kuchte achter zijn hand. Vlug trok de meester zijn jasje aan.

‘Ik wil jullie iets zeggen, kinderen,’ zei de bovenmeester. ‘De moeder van Thomas Vrij, moeten jullie weten, is een jaar geleden gestorven. Dat is heel triest. Nu vertelde juffrouw Willemse mij dat jullie Tommie pesten. Doe dat nu in het vervolg niet meer. Het kost niets om aardig te zijn voor elkaar.’

En weg was ie.

Zo stom kon alleen een bovenmeester zijn. En mijn vader had het hem verteld – die was ook stom. Maar de allerstomste was juffrouw Willemse. Waar bemoeide dat mens zich mee. Nu was dat tuig op een idee gebracht. Toen de meester met zijn rug naar ons toe bij het bord stond, streek Ollie Wildeman ruw door mijn haren. Daar had ik niks aan.

Na het stomme praatje van de bovenmeester loerde ik stiekem om me heen. Piet Zwaan lette op me. En die lette nooit op anderen. Het kon me niet schelen.

Ik vond het jammer dat Liesje Overwater niet naar me keek.

Ze zit schuin voor me. Uit haar lange blonde haren steekt links en rechts een stukje oor.

In de klas kon ik eindeloos lang naar haar kijken zonder dat zij het merkte. Als ze bij het bord stond en niets over de Batavieren of zo kon vertellen, wreef ze met haar vlakke hand over haar neus en dan had ze zulke grote blauwe ogen dat ik heerlijk wegdommelde.

Ik was stapelgek op Liesje Overwater. Daar wist zij niets van. Wanneer ik een gummetje vroeg, deed ze net of ze hartstikke doof was. Daar kreeg ik de zenuwen van.

Liesje Overwater spreekt alleen met de andere meisjes. Waarom mag god weten. ’t Is de gewoonte van de meisjes op onze school, daar kan ik in mijn eentje niks aan veranderen.

Lees verder in *Winterijs*